

Історія

УДК 338.45:355.4(477)"2000/2014"

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18163504>

**Спроби реформування оборонно-промислового комплексу України в
2000 – 2014 роках в суспільно-політичному дискурсі**

Соляр Ігор Ярославович,

член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук
професор, директор Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України, професор
кафедри історії Національної академії
сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного,
Львів, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-0439-6957>

Звонко Ірина Михайлівна,

ад'юнкт штатний науково-організаційного відділу
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного, Львів, Україна,
<https://orcid.org/0000-0003-1158-9327>

Прийнято: 19.12.2025 | Опубліковано: 31.12.2025

***Анотація:** Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного наукового осмислення трансформацій оборонно-промислового комплексу України на початку XXI ст. в контексті змін у системі національної безпеки. Попри поступове відновлення окремих виробничих і експортних спроможностей ОПК після кризи 1990-х років, відсутність*

системної модернізації, інституційної сталості та ефективних механізмів державного управління зумовила накопичення структурних проблем, які суттєво вплинули на подальшу еволюцію галузі.

Особливої наукової значущості набуває аналіз діяльності органів державної влади та нормативно-правових ініціатив, зокрема функціонування і ліквідації Державної комісії з питань оборонно-промислового комплексу України, а також ухвалення Концепції військово-технічного співробітництва з іноземними країнами. Ці інституційні та програмні рішення відображали спроби держави сформувати цілісну модель розвитку ОПК, однак водночас засвідчили суперечності між задекларованими стратегічними цілями та реальними управлінськими практиками. Актуальність дослідження також визначається недостатнім рівнем опрацювання в історіографії питання ролі міжпартійної взаємодії у Верховній Раді України та експертно-аналітичного середовища у формуванні державної політики щодо ОПК.

Вивчення цих процесів дає змогу не лише поглибити розуміння логіки інституційних рішень початку 2000-х років, а й окреслити довгострокові чинники, що вплинули на подальший розвиток оборонної галузі. У сучасних умовах, коли питання спроможності національного ОПК набули критичного значення, ретроспективний аналіз ранніх етапів його трансформації є важливим як у науковому, так і в прикладному вимірах.

Ключові слова: *оборонно-промисловий комплекс, військово-технічне співробітництво, суспільно-політичний дискурс, Верховна Рада України, Збройні Сили України, сектор безпеки і оборони України.*

**Attempts to reform the defense industry of Ukraine in 2000–2014
in the socio-political discourse**

Ihor Solyar,

Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of
Humanities of Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy, Lviv,
Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-0439-6957>

Iryna Zvonko,

Postgraduate of Graduate School Hetman Petro Sahaidachnyi National
Army Academy, Lviv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-1158-9327>

***Abstract.** The relevance of the study is обусловлена the need for a comprehensive scholarly understanding of the transformations of Ukraine's defense-industrial complex at the beginning of the 21st century in the context of changes in the national security system. Despite the gradual recovery of certain production and export capacities of the defense-industrial complex after the crisis of the 1990s, the lack of systemic modernization, institutional stability, and effective mechanisms of public administration led to the accumulation of structural problems that significantly influenced the subsequent evolution of the sector.*

Of particular scholarly significance is the analysis of the activities of state authorities and regulatory initiatives, including the functioning and liquidation of the State Commission for the Defense-Industrial Complex of Ukraine, as well as the adoption of the Concept of Military-Technical Cooperation with Foreign States. These institutional and programmatic decisions reflected the state's attempts to form an integrated model for the development of the defense-industrial complex, while at the same time revealing contradictions between declared strategic objectives and

actual governance practices. The relevance of the study is also determined by the insufficient coverage in historiography of the role of inter-party interaction in the Verkhovna Rada of Ukraine and the expert-analytical community in shaping state policy toward the defense-industrial complex.

The examination of these processes makes it possible not only to deepen the understanding of the logic behind institutional decisions of the early 2000s, but also to outline the long-term factors that influenced the subsequent development of the defense sector. Under current conditions, when the capabilities of the national defense-industrial complex have acquired critical importance, a retrospective analysis of the early stages of its transformation is essential both in scholarly and applied terms.

Keywords: *defense-industrial complex, military-technical cooperation, socio-political discourse, Verkhovna Rada of Ukraine, Armed Forces of Ukraine, security and defense sector of Ukraine.*

Постановка проблеми

Попри наявність на початку 2000-х років відносного суспільно-політичного консенсусу щодо ключової ролі оборонно-промислового комплексу (ОПК) у забезпеченні обороноздатності України, реалізація державної політики у цій сфері залишалася суперечливою та малоефективною. Декларовані наміри реформування ОПК не супроводжувалися створенням стійких інституційних механізмів, що проявилось у фрагментарності нормативно-правового регулювання, неефективності військово-технічного співробітництва та поширенні системних проблем галузі.

Упродовж 2000–2014 рр. зазначені суперечності не тільки не були подолані, а в окремих вимірах набули системного характеру, що зумовлювалося поєднанням політичної нестабільності, частою зміною пріоритетів виконавчої влади та відсутністю узгодженої довгострокової

стратегії розвитку ОПК. Інституційні реформи здебільшого мали декларативний характер і зводилися до адміністративних реорганізацій, які не супроводжувалися оновленням виробничої бази, впровадженням сучасних управлінських моделей чи інтеграцією науки і промисловості. У підсумку у 2014 р. український ОПК підійшов із накопиченим дефіцитом інституційної спроможності, технологічною інерцією та залежністю від зовнішніх ринків і кооперацій, що істотно обмежило його готовність оперативно реагувати на нові безпекові виклики, пов'язані із російсько-українською війною.

Отримані результати дослідження розширюють наукове бачення трансформаційних процесів в оборонній галузі та можуть бути використані для подальших досліджень історії державної оборонної політики і вироблення більш послідовних підходів до реформування ОПК після завершення російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Станом на сьогодні українська історіографія проблематики розвитку оборонно-промислового комплексу України у перші роки відновлення державної незалежності представлена ґрунтовними науковими дослідженнями В. Горбуліна [1], В. Бадріака [2; 3], Р. Бондарчука [4], О. Сальнікової [5], О. Куцької [6], О. Кам'янецької [7], Бегма [8]. У працях зазначених авторів переважно аналізуються особливості функціонування ОПК в складних умовах пострадянської трансформації, здійснюється системний опис суперечливих і часто хаотичних процесів перехідного періоду, що сформувало надійне наукове підґрунтя для осмислення еволюції українського ОПК. Науковий доробок цих дослідників дає змогу сформувати цілісне уявлення про ключові організаційні, економічні та технологічні виклики у сфері безпеки й оборони.

Загалом, можемо констатувати, що у науковій та експертній літературі, присвяченій розвитку українського ОПК у 2000–2014 рр., домінують три

взаємопов'язані аналітичні підходи – економічний, інституційний та політико-історичний, кожен з яких акцентує увагу на різних, але взаємодоповнювальних аспектах функціонування галузі. У межах економічного підходу дослідники зосереджуються на проблемах фінансування, структурної деформації виробництва та експортній орієнтації ОПК, розглядаючи його як сегмент перехідної економіки з обмеженим внутрішнім попитом і високою залежністю від зовнішніх ринків озброєнь. Інституційний підхід, своєю чергою, акцентує увагу на якості державного управління, стабільності нормативно-правової бази та ефективності координації між ключовими суб'єктами оборонної політики. Політико-історичний підхід розглядає еволюцію українського ОПК у ширшому контексті трансформації державності, зовнішньополітичних орієнтацій та спадщини радянської військово-промислової системи.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

У сучасній українській історіографії основна увага, здебільшого, акцентується на оцінці ефективності управління, фінансово-виробничих показниках, моделях державного регулювання ОПК упродовж досліджуваного періоду. Водночас недостатньо опрацьованим залишається аналіз діяльності органів державної влади та нормативно-правові ініціативи в контексті суспільно-політичного дискурсу, на чому акцентовано увагу у розвідці.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті.

Метою статті є здійснення аналізу трансформацій оборонно-промислового комплексу у суспільно-політичному дискурсі на початку ХХІ ст. Дослідження спрямоване на поглиблення розуміння логіки інституційних рішень початку 2000-х років, що вплинули на подальший розвиток ОПК. Основні завдання статті:

– проаналізувати еволюцію суспільно-політичного дискурсу щодо ролі та функцій оборонно-промислового комплексу України у 2000–2014 рр.;

- виявити ключові концептуальні підходи та наративи, що визначали бачення розвитку ОПК у досліджуваний період;
- охарактеризувати інституційні та нормативно-правові ініціативи, спрямовані на реформування ОПК;
- проаналізувати розрив між деклараціями та практиками державної політики у сфері оборонної промисловості;
- оцінити довгострокові наслідки інституційних рішень початку 2000-х – початку 2010-х років для стану оборонно-промислового комплексу напередодні безпекових викликів 2014 р.

Виклад основного матеріалу. Після глибокої соціально-економічної кризи 1990-х років вітчизняний оборонно-промисловий комплекс поступово відновлював окремі виробничі спроможності та частково відроджував експортний потенціал. Водночас на початку 2000-х років актуалізувалися трансформаційні процеси у сфері національної безпеки та оборонної політики, що зумовило зростання уваги органів державної влади й експертно-аналітичних структур до проблем воєнної реформи загалом і розвитку ОПК зокрема.

У цілому, домінантну роль у формуванні суспільно-політичного дискурсу відігравали органи державної влади, наукові кола та експертно-аналітичні центри. У діяльності Верховної Ради України в 2000–2004 рр. простежувалася відносна міжпартійна консолідація щодо визнання ключової ролі ефективного й технологічно спроможного ОПК як необхідної умови забезпечення обороноздатності, суверенітету та територіальної цілісності держави. Разом із тим представники політичних сил акцентували увагу на системних проблемах галузі, зокрема на надмірній монополізації експорту озброєнь, поширенні корупційних практик та неефективності механізмів військово-технічного співробітництва.

Важливо зауважити, що на початку ХХІ ст. в Україні було ухвалено комплекс нормативно-правових актів, спрямованих на реформування ОПК та системи військово-технічного співробітництва, а також на модернізацію технічного забезпечення Збройних Сил України й інших військових формувань. У цьому контексті з 2000 р. функціонувала Державна комісія з питань оборонно-промислового комплексу України, утворена на підставі Указу Президента України Л. Кучми від 14 липня 2000 р., метою її діяльності було підвищення ефективності державного управління та реалізація національних інтересів у сфері функціонування і розвитку ОПК. Зазначена комісія була наділена повноваженнями центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом.

До повноважень комісії належали формування та реалізація державної політики у сфері функціонування й розвитку оборонно-промислового комплексу, а також розроблення і впровадження відповідних воєнно-промислових та військово-технічних державних програм; координація діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади у відповідній сфері; підготовка пропозицій щодо вдосконалення законодавчого регулювання оборонно-промислової галузі та розроблення рекомендацій для формування показників Державного бюджету України [9].

Проте недостатній рівень нормативно-правового забезпечення, слабка інтеграція з механізмами військово-технічного співробітництва та відсутність дієвих інструментів контролю за виконанням державних програм знижували ефективність функціонування даного органу.

Вже в грудні 2002 р. Президент України підписав указ, яким було припинено діяльність Державної комісії з питань оборонно-промислового комплексу України [10].

У 2003 р. в Україні було розроблено Концепцію військово-технічного співробітництва з іноземними державами на період до 2010 р., яка стала одним

із базових програмних документів у сфері забезпечення національної безпеки та розвитку оборонно-промислового комплексу. Документ було офіційно схвалено Указом Президента України Л. Кучми від 27 серпня 2003 р., що надало йому статусу стратегічного орієнтиру державної політики у військово-технічній сфері. Варто зауважити, що дана концепція визначила ключові цілі та принципи військово-технічного співробітництва, зокрема розширення міжнародної кооперації, збереження й розвиток науково-технологічного потенціалу вітчизняного ОПК, підвищення конкурентоспроможності української оборонної продукції на світових ринках та забезпечення потреб Збройних Сил України сучасними зразками озброєння і військової техніки. Водночас у документі було окреслено пріоритетні напрями взаємодії з іноземними партнерами, механізми державного регулювання та координації діяльності суб'єктів військово-технічного співробітництва, що мало сприяти систематизації та інституціоналізації цієї сфери в умовах трансформації системи національної безпеки України.

У концепції на офіційному рівні вперше було системно окреслено внутрішні чинники, що мали безпосередній і визначальний вплив на розвиток військово-технічного співробітництва України. Зокрема наголошувалося на невизначеності організаційно-фінансових механізмів та недосконалості нормативно-правового регулювання у сфері кредитування розвитку високотехнологічних виробництв і захисту прав інтелектуальної власності. Суттєвими обмеженнями розвитку ВТС визнавалися відсутність замкнених виробничих циклів для більшості видів озброєння і військової техніки, а також низький рівень координації діяльності спеціалізованих експортерів, що беруть участь у міжнародних передачах товарів військового призначення, що проявлялося, зокрема, у внутрішній конкуренції та ціновому демпінгу. Окрему увагу в Концепції було приділено проблемам неефективного цільового використання фінансових ресурсів, отриманих у межах військово-технічного

співробітництва, недосконалості механізмів формування ринкової, зокрема кінцевої, ціни на товари військового призначення, а також обмеженому застосуванню інструментів безоплатної передачі військової техніки, що не користується попитом. Крім того, підкреслювалася відсутність розвиненої системи інформаційного супроводу реалізації значущих політичних і економічних проєктів у сфері військово-технічного співробітництва та механізмів протидії деструктивному інформаційному впливу [11].

Водночас відсутність нової Воєнної доктрини створювала дисбаланс у ієрархії нормативно-правових актів, що регламентували розвиток оборонно-промислового комплексу України. Військові експерти та аналітичні центри послідовно наголошували на необхідності ухвалення відповідного стратегічного документа, який було затверджено лише у 2004 р.

Воєнна доктрина 2004 р. визначила пріоритетні напрями підготовки держави до збройного захисту національних інтересів, серед яких особливе значення надавалося реалізації державних цільових програм реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу. Документ акцентував увагу на зміцненні наукового, науково-технічного та виробничого потенціалу ОПК шляхом стимулювання фундаментальних і прикладних досліджень, що сприяють забезпеченню обороноздатності держави, а також на створенні високотехнологічної продукції військового та подвійного призначення. При цьому доктрина підкреслювала необхідність досягнення раціонального балансу між міжнародною кооперацією, експортом озброєнь і виконанням державного оборонного замовлення. У суспільно-політичному дискурсі вперше було офіційно констатовано, що забезпечення необхідного рівня обороноздатності держави повинно здійснюватися через формування та реалізацію комплексної воєнно-економічної, військово-промислової та військово-технічної політики. Метою воєнно-економічної політики визначалося «повне і всебічне задоволення обґрунтованих потреб Збройних

Сил України та інших суб'єктів забезпечення національної безпеки у фінансових та матеріальних ресурсах, з урахуванням вимог оборонної достатності, як у мирний час, так і в умовах особливого періоду» [12].

Також варто підкреслити, що упродовж 2003–2004 рр. здійснювалося реформування національної системи оборонного планування відповідно до стандартів провідних зарубіжних держав. Паралельно проведено оборонний огляд за участю експертів Міжнародного секретаріату НАТО та держав-членів Альянсу, результати якого стали підґрунтям для підготовки та видання «Стратегічного оборонного бюлетеня України» на період до 2015 р. [13, с.9].

У результаті виборів Президента України 2004 р. та обрання В. Ющенка на посаду глави держави в суспільно-політичному дискурсі з'явилися оптимістичні очікування щодо можливості реального реформування оборонної галузі. У грудні 2005 р. на засіданні Ради національної безпеки і оборони України було розглянуто, а згодом Президентом В. Ющенком затверджено «Державну програму розвитку Збройних Сил України» на 2006–2011 рр. [14, с.3].

Водночас зауважимо, що стан та перспективи подальшого розвитку оборонно-промислового комплексу України були предметом обговорення на слуханнях у Комітеті з питань національної безпеки і оборони Верховної Ради України, які відбулися 15 листопада 2006 р. У засіданні взяли участь народні депутати, представники Секретаріату Президента України, Кабінету Міністрів, Ради національної безпеки і оборони, а також міністерств економіки, оборони, фінансів, внутрішніх справ та промислової політики. До обговорення були залучені представники Служби безпеки України, Державної компанії «Укрспецекспорт», Національного космічного агентства України, Державної служби експортного контролю, а також керівники та генеральні конструктори науково-технічних комплексів і підприємств оборонно-промислового комплексу [15].

Водночас експерти, зокрема В. Горбулін та В. Шеховцов, відзначали, що актуальним залишається процес ринкової трансформації оборонно-промислового комплексу, який передбачає приватизацію оборонних підприємств та розширення мережі міжнародного військово-технічного співробітництва. Необхідність приватизації обґрунтовувалася наявними протиріччями між фінансуванням ОПК за залишковим принципом та реальними потребами забезпечення діяльності оборонних підприємств [16, с.32, 35-36].

У 2008 р. Кабінет Міністрів України затвердив «Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу», яка мала на меті створення ефективного механізму формування ОПК на основі спеціалізованих інтегрованих структур, здатних функціонувати в умовах ринкової економіки. Було передбачено підготовку законопроекту щодо корпоратизації та приватизації підприємств оборонної сфери з метою регламентації управлінських процесів під час реформування ОПК та трансформації форм власності його підприємств [17, с. 6].

Період 2010–2014 рр. для оборонно-промислового комплексу України відзначався суперечливими тенденціями та структурними викликами: незважаючи на збереження науково-технічного потенціалу, підприємства галузі залишалися фрагментованими, технологічно застарілими та економічно залежними від російського ринку. Державна політика у сфері оборонної промисловості характеризувалася непослідовністю: з одного боку, декларувалися заходи щодо модернізації виробництва, імпортозаміщення та розвитку експорту озброєнь, з іншого — фактично зберігалися старі управлінські практики та корупційні схеми [18].

У період президентства Віктора Януковича (2010–2014 рр.) розвиток оборонно-промислового комплексу України був орієнтований на відновлення тісних економічних і виробничих зв'язків із Російською Федерацією. Попри

офіційні декларації влади щодо модернізації ОПК і підвищення його експортного потенціалу, на практиці не було створено належних умов для технологічного оновлення галузі та її інтеграції у євроатлантичний безпековий простір. У рамках реалізації політики так званої «позаблокової стабільності» пріоритети оборонної промисловості зміщувалися на збереження радянської виробничої моделі. Фактичні напрями розвитку українського ОПК у цей період визначалися, насамперед, зовнішньополітичним курсом держави.

Утім варто зазначити, що з метою покращення стану оборонно-промислового комплексу України протягом 2010 р. було ухвалено низку нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення військово-технічного та оборонно-промислового потенціалу, реструктуризацію та ефективне управління ОПК. У тому ж 2010 р. прийнято нову редакцію Закону України «Про державне оборонне замовлення» [19].

Відповідно до постанов Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2010 р., з метою підвищення ефективності діяльності державних підприємств, що здійснюють розробку, виробництво, реалізацію, ремонт, модернізацію та утилізацію озброєння, військової та спеціальної техніки, боєприпасів, а також беруть участь у військово-технічному співробітництві з іноземними державами створено Державний концерн «Укроборонпром» [20].

Спочатку до складу концерну, окрім «Укрспецекспорту», було включено державні підприємства: «Укроборонсервіс», «Спеціалізована зовнішньоторговельна фірма «Прогрес»», державну госпрозрахункову зовнішньоторговельну та інвестиційну фірму «Укрінмаш», державне госпрозрахункове зовнішньоторговельне підприємство «Спецтехноекспорт», державне зовнішньоторговельне та інвестиційне підприємство «Промоборонекспорт» та «Зовнішньоторговельну фірму «ТАСКО-експорт». Міністерству економічного розвитку і торгівлі, Державному агентству з управління державними корпоративними правами та майном та

«Укрспецекспорту» було доручено протягом двох місяців спільно з Міноборони, МВС, Державним космічним агентством і ФДМ узгодити перелік підприємств для додаткового включення до складу концерну з урахуванням результатів аналізу їх фінансово-господарської діяльності [21].

Дані заходи державної влади були досить сумнівними у контексті забезпечення ефективного функціонування підприємств ОПК. Так, протягом року після інтеграції підприємств до складу ДК «Укроборонпром» їхній сумарний прибуток скоротився з 668 млн грн (2010 р.) до 533 млн грн (2011 р.), тоді як кількість збиткових підприємств збільшилася з 45 до 62 [18].

Неефективність функціонування підприємств ОПК стимулювала керівництво держави до проведення нових структурних реформ. З метою подальшого реформування ЗСУ та оборонно-промислового комплексу України, а також визначення пріоритетних напрямів їх розвитку, Указом Президента України від 16 березня 2012 р. було створено Комітет з реформування і розвитку ЗСУ та ОПК [22].

Головним завданням Комітету визначено підготовку пропозицій щодо пріоритетів державної політики у сфері оборони та посилення державного регулювання науково-технічного й інноваційного розвитку підприємств ОПК. Комітет очолив Президент України, виконавчим секретарем було призначено секретаря РНБО А. Ключова, а його заступником – директора Національного інституту стратегічних досліджень А. Єрмолаєва [23].

Члени Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з розслідування фактів розкрадань у Збройних Силах України та підризу обороноздатності держави у період з 2004 по 2017 рр. охарактеризували період 2010–2014 рр. як «трагічний і складний етап функціонування Збройних Сил України». Цей період відзначався ігноруванням керівництвом держави та Міністерства оборони України, командуванням Генерального штабу ЗС України ключових принципів і засад забезпечення національної безпеки, а

також здійсненням свідомих дій, спрямованих на руйнування та деморалізацію військ і цілеспрямоване зниження їх боєздатності, що в цілому позначилося на обороноздатності держави [24].

Висновки. Таким чином, у період 2000–2014 рр. розвиток оборонно-промислового комплексу України відбувався в умовах системної кризи, політичної непослідовності та технологічної деградації, що було наслідком тривалої відсутності чіткого стратегічного бачення ролі ОПК у забезпеченні національної безпеки держави. Незважаючи на окремі спроби проведення інституційної реорганізації, зокрема створення ДК «Укроборонпром», не була сформована дієва система управління підприємствами галузі, ефективного планування оборонного замовлення та координації діяльності між окремими підприємствами, що значною мірою ускладнювало виконання державних оборонних програм і забезпечення Збройних Сил України сучасними зразками озброєння та військової техніки.

Отримані висновки можуть бути використані в сучасних дослідженнях, які присвячені оборонній політиці України, як аналітична основа для оцінки ефективності державного управління у сфері безпеки й оборони у 2000 – 2014 рр., зокрема у сфері інституційної спроможності, стратегічного планування та координації між цивільними й військовими структурами. Отримані наукові теоретичні результати дають змогу також простежити причинно-наслідкові зв'язки між політичними рішеннями, ресурсним забезпеченням і реальним станом обороноздатності, що є важливим для формування обґрунтованих рекомендацій щодо реформування сучасного сектору безпеки і оборони України.

Список використаних джерел

1. Горбулін В. Оборонна політика України на початку XXI століття: монографія. Київ: Інтертехнологія, 2009. 104 с.

2. Бадрак В. Создание оборонного щита Украины. Конструкторы и менеджеры. Киев, 2018. 161 с.

3. Бадрак В., Гончаров С., Міхненко А. Особливості реформування збройних сил та оборонно-промислових комплексів країн Центральної та східної Європи *Особливості реформування збройних сил та оборонно-промислових комплексів країн Центральної та східної Європи: аналітичне дослідження*. Київ, 2014. 192 с.

4. Бондарчук Р. Можливості оборонно-промислового комплексу України в системі національної безпеки. Київ: НІСД. 2010. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/251/> (дата звернення: 05.10.2025).

5. Сальнікова О. Роль оборонно-промислового комплексу в системі національної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. Вип. 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=706> (дата звернення: 07.10.2025).

6. Куцька О. Періодизація функціонування оборонно-промислового комплексу України у 1991–2021 роках. *Воєнно-історичний вісник*. 2022. Вип. 43. С. 3–4.

7. Кам'янецька О. Стан та перспективи розвитку оборонно-промислового комплексу України в системі формування національного суверенітету. *Вісник Донецького національного університету: Серія «Економіка і право»*. 2015. Вип. 1. С. 143–148.

8. Бегма В. Військово-технічна та оборонно-промислова політика України в сучасних умовах: аналіт. доп. Київ, 2013. 112 с.

9. Про Державну комісію з питань оборонно-промислового комплексу: Указ Президента України № 893/2000 від 14 лип. 2000 р.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893/2000#Text> (дата звернення: 15.10.2025).

10 Про ліквідацію Державної комісії з питань оборонно-промислового комплексу України: Указ Президента України №1143/2002 від 11 грудня 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1143/2002#Text> (дата звернення: 15.10.2025).

11. Про Концепцію військово-технічного співробітництва України з іноземними державами на період до 2010 року: Указ Президента України № 913/2003 від 27 серпня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/913/2003#Text> (дата звернення: 16.10.2025).

12. Про Воєнну доктрину України: Указ Президента України № 648/2004 від 15 червня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004#Text> (дата звернення: 16.10.2025).

13. Біла книга 2005: оборонна політика України. Київ: Видавництво «Заповіт», 2006. 134 с.

14. Біла книга 2006: оборонна політика України. Київ: Видавництво «Заповіт», 2007. 94 с.

15. Стан та перспективи подальшого розвитку оборонно-промислового комплексу України. Матеріали засідання Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони 15 листопада 2006 р. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/8656.html> (дата звернення: 16.10.2025).

16. Горбулін В., Шеховцов В. Проблемні питання ринкової трансформації оборонно-промислового комплексу України. *Стратегічна панорама*. 2007. Вип. 3. С. 32–36.

17. Inytskyi V., Haliv M., Kutska O. M. Periodization and nature of the modern rus-sian-ukrainian war (2014–2022) in ukrainian scientific discourse. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/600/16187/34147-1?inline=1> (дата звернення: 16.10.2025)

18. Альманах сектору безпеки України. 2012. Київ, 2013. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Almanakh_bezpeky_fnl_0.pdf (дата звернення: 17.10.2025).
19. Про внесення змін до Закону України «Про державне оборонне замовлення»: Закон України № 2560-VI від 23 вересня 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2560-17#Text> (дата звернення: 17.10.2025).
20. Про утворення Державного концерну «Укроборонпром»: Постанова Кабінету Міністрів України №1221 від 29 грудня 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1221-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.10.2025).
21. Кабмін створив «Укроборонпром»: електронне видання. URL: <https://epravda.com.ua/news/2010/12/30/264360/> (дата звернення: 17.12.2025).
22. Про Комітет з реформування і розвитку Збройних Сил України та оборонно-промислового комплексу: Указ Президента України №202/2012 від 16 березня 2012 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2022012-14179> (дата звернення: 18.10.2025).
23. Янукович утворив Комітет з реформування Збройних Сил. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/1328283-yanukovich-utvoriv-komitet-z-reformuvannya-zbroynih-sil.html> (дата звернення: 18.10.2025).
24. Як і хто вбивав армію України впродовж 13 років (Ч. 1). URL: <https://myrotvorets.news/yak-i-khto-vbyvav-armiiu-ukrainy-vprodovzh-1> (дата звернення: 21.10.2025).